

Protokoll fört vid pleniföredragning

Social- och miljöavdelningen
Socialvårdsbyrån, S2

Närvarande
VT, HJ, RH, AH-J, AH, FK, CW

Frånvarande

Justerat
Omedelbart

Ordförande
Lantråd
Veronica Thörnroos

Föredragande
Minister
Annette Holmberg-Jansson

Protokollförare
Specialsakkunnig
Fredrik Rönnlund

Nr 2

Åtgärdsprogram för landskapsregeringens
ANDTS-politiska program 2022-2024.
ÅLR 2022/804

Beslut

Landskapsregeringen beslöt att fastställa en reviderad version av åtgärdsprogrammet för landskapsregeringens alkohol-, narkotika-, dopnings-, tobaks- och spelpolitiska program 2022 – 2024, enligt **bilaga S223P02**. Åtgärdsprogrammet gäller till och med den 31 december 2024.

Åtgärdsprogram

**FÖR LANDSKAPSREGERINGENS ALKOHOL-, NARKOTIKA-,
DOPNINGS-, TOBAKS- OCH SPELPOLITISKA PROGRAM 2022 - 2024**

Dnr: ÅLR 2022/804

Datum: 28.9.2023

PB 1060, AX-22111 Mariehamn

registrator@regeringen.ax

+358 18 25000

www.regeringen.ax

Innehållsförteckning

1. Om åtgärdsprogrammet.....	2
1.1 Politiska målsättningar (sammandrag).....	2
2. Landskapsregeringens förvaltning.....	3
2.1 Socialvårdsbyrån	3
2.2 Hälso- och sjukvårdsbyrån.....	5
2.3 Utbildningsbyrån	7
2.4 Vägnätsbyrån	7
2.5 Finansavdelningen.....	8
2.6 Regeringskansliet.....	8
3. Landskapsmyndigheter	9
3.1 Ålands hälso- och sjukvård.....	9
3.2 Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet.....	10
3.3 Ålands polismyndighet.....	11
3.4 Ålands arbetsmarknads- och studieservicemyndighet.....	12
3.5 Ålands gymnasium.....	12
3.6 Ålands ombudsmannamyndighet.....	13
3.7 Ålands folkhögskola	13
4. Särskilda funktioner och projekt.....	13
4.1 Funktion för ANDTS-arbete.....	13
4.1.1 Särskilda uppdrag för ANDTS-politiska programmet.....	13
4.1.2 Strukturella åtgärder	14
4.1.3 Verksamhetsåtgärder.....	14
4.2 Projekt <i>Barn och ungas hälsa och välmående</i>	15

1. Om åtgärdsprogrammet

Landskapsregeringen beslöt den 27 januari 2022 att anta ett alkohol-, narkotika-, dopnings-, tobaks- och spelpolitiskt (ANDTS)-program¹ för åren 2022 - 2024. Programmet fastställer regeringens politiska målsättningar och ramarna för programmets förverkligande. I detta åtgärdsprogram beskrivs insatser som landskapsregeringen, landskapsmyndigheterna samt särskilda av landskapsregeringen initierade funktioner och projekt, förverkligar under programtiden för att uppfylla de politiska målen.

Information om beredningen av ett ANDTS-politiskt program och insamling av åtgärder sändes ut till berörda myndigheter och avdelningar i juni 2021. Efter att det politiska programmet fastslagits uppmanades dessa att se över redan föreslagna åtgärder med beaktande av fastställda politiska målsättningar och att föreslå ytterligare åtgärder. Varje enskild åtgärd kopplades till ett eller flera av de sex politiska mål som åtgärden förväntas bidra till. Alla åtgärder främjar uppfyllelsen av det politiska programmets övergripande mål.

Åtgärderna finansieras genom att de beaktas i avdelningarnas och myndigheternas förslag till landskapsregeringens budget. Varje aktör ansvarar för att nödvändiga budgetmedel föreslås för föreslagna åtgärder.

Regeringen fastställde detta åtgärdsprogram genom beslut i plenum 7 april 2022. Under augusti - september 2023 har alla aktörer i programmet getts möjlighet att revidera eller till programmet foga ytterligare åtgärder. Landskapsregeringen fattade beslut om denna reviderade version av programmet, 28 september 2023.

1.1 Politiska målsättningar (sammandrag)

Nedan återges det ANDTS-politiska programmets målsättningar. I det politiska programmet (kapitel 7) förklaras det närmare hur och på vilka områden landskapsregeringen vill att målsättningarna realiserar samt genom vilka indikatorer målen följs upp.

Övergripande mål	
<i>Förebygga och begränsa de negativa fysiska, psykiska och sociala effekterna av ANDTS-bruk som hindrar människor från att leva ett hälsosamt, tryggt och meningsfullt liv</i>	
Målsättning 1	<i>Antalet personer som utvecklar skadligt bruk eller beroende av alkohol, tobak eller spel ska minska och antalet personer som börjar använda narkotika eller dopningspreparat ska minska</i>
Målsättning 2	<i>Debutåldern för alkohol, tobak och spel om pengar ska successivt höjas. Ingen under 18 år ska bruka ANDT eller spel om pengar</i>
Målsättning 3	<i>Totalkonsumtionen av alkohol, tobak, narkotika, dopningspreparat och spel om pengar ska minska. Det långsiktiga målet gällande tobak är ett rökfritt Åland år 2030 och ett tobaksfritt Åland år 2040</i>

¹ ÅLR 2021/4049. Tillgängligt på: www.regeringen.ax/sites/www.regeringen.ax/files/attachments/protocol/nr1-2022-pleni-s2.pdf

Målsättning 4	<i>Tillgängligheten till alkohol, narkotika, dopningspreparat och tobak ska minska. Spel om pengar ska utgöra en sund och säker arena där efterfrågan på spel tillgodoses under kontrollerade former</i>
Målsättning 5	<i>Tillgången till vård och stöd av god kvalitet för personer med skadligt bruk eller beroende samt för deras anhöriga och närstående ska säkras och utformas utifrån varje persons behov och förutsättningar</i>
Målsättning 6	<i>Skadeverkningar relaterade till alkohol, tobak, narkotika, dopningspreparat och spel ska minska. Barn och unga ska skyddas mot skadliga effekter orsakade av andras eller eget bruk av alkohol, narkotika, dopning, tobak eller spel</i>

2. Landskapsregeringens förvaltning

2.1 Socialvårdsbyrån

2.1.1 Ny lagstiftning om riskbruk och beroende

Bidrar till mål 5 och 6

Den gällande lagen om missbrukarvård² är föråldrad och behöver anpassas till tidsmässigt senare tillkommen social- och hälsovårdslagstiftning. Ny lagstiftning om social- och sjukvårdstjänster vid riskbruk och beroende bereds med beaktande av behov av sektor- och myndighetsövergripande samarbete och av vårdbehov för personer som lider av psykiatrisk samsjuklighet³. Även målen i regeringsprogrammet⁴ om individanpassad rehabilitering och lågtröskelverksamhet samt olika samhällsgruppers behov, exempelvis olika åldersgrupper, lyfts. Läkemedelsberoende, hasardspelsyndrom och problematiskt digitalt spelande lyfts likaså i beredningen, i syfte att utreda behov och ändamålsenlighet av att utvidga lagstiftningens omfattning.

Åtgärden genomförs i samarbete med hälso- och sjukvårdsbyrån och kan delas upp i flera moment av vilka vissa förväntas utföras först efter år 2024.

2.1.2 Uppföljning av ny lagstiftning om servering av alkoholdrycker

Bidrar till mål 3, 4 och 6

Den reform av lagstiftningen om servering av alkoholdrycker som trädde i kraft 1.11.2021 följs upp genom registerdata och andra tillgängliga kvantitativa data om serveringstillstånd. I samband med uppföljningen tas ställning till om en mer omfattande utvärdering av lagstiftningens konsekvenser ska utföras. Lagstiftningen omfattar landskapslagen om tillämpning på Åland av alkohollagen (ÅFS 2021:140), jämte relaterad lagstiftning och beslut som ändrades i samband med reformen. Åtgärden tar fasta på Social- och miljöutskottets betänkande 9/2020 - 2021:

² Lagen om missbrukarvård (FFS 41/1986) gäller inom åländsk behörighet i lydelse 31.12.1992, i enlighet med 71 § självstyrelselagen, och inom rikets behörighet i aktuell lydelse.

³ Samtidig beroendesjukdom/-problematik och annan psykiatrisk diagnos

⁴ Regeringsprogrammet Tillsammans för Åland (2019-)

”Utskottet föreslår att den nya lagstiftningen utvärderas inom tre år från dess ikraftträdande för att bedöma om lagstiftningen haft avsedd effekt och överensstämmer med lagens syfte att genom styrning av alkoholkonsumtionen förebygga de samhälls-, sociala och medicinska skadeverkningarna av alkoholdrycker. I utvärderingen beaktas den utvärdering av alkohollagen som Institutet för hälsa och välfärd på uppdrag av social- och hälsovårdsministeriet genomfört och som beräknas vara klar år 2022 – 2023.”

2.1.3 Uppföljning av utvärdering om ANDTS-prevention och samordningsprojekt

Bidrar till mål 1, 2 och 6

Socialvårdsbyråns utvärdering från år 2020 av Folkhälsans samordningsprojekt för ANDTS-arbete och ANDTS-prevention på Åland (ÅLR 2020/7821)⁵, följs upp som en del av uppföljningarna av det ANDTS-politiska programmet 2022 – 2024 (se åtgärd 2.1.8). Det följs i synnerhet upp hur utvärderingens utvecklingsförslag förverkligas.

2.1.4 Utbildning i metoder för att hantera risker som sammanhänger med servering av alkohol

Bidrar till mål 1,4 och 6

Utbildningsanordnare ges i uppdrag att ordna kurser i metoder för att minska på skadeverkningar som sammanhänger med försäljning av alkohol på serveringsställen. Kurserna riktar sig främst till personal på serveringsställen och är avgiftsbelagda. Behov av kurser bedöms årligen.

2.1.5 Beakta samverkansavtal i utvecklingen av ny lagstiftning

Bidrar till mål 5 och 6

1.1.2021 trädde ny socialvårdslagstiftning i kraft, med krav⁶ på kommunerna och ÅHS att ingå samverkansavtal på en rad olika områden inom social- och hälsovården, inklusive om alkohol- och drogärenden. Socialvårdsbyrån beaktar utfallet av de samverkansavtal som trädde i kraft 1 juni 2021 i beredningen av ny lagstiftning (se i synnerhet åtgärd 2.1.1).

2.1.6 Främja kunskapsunderlaget om ANDTS

Bidrar till mål 6

Socialvårdsbyrån fortsätter arbetet⁷ att på olika sätt främja kunskapsunderlaget om ANDTS-bruk och dess skadeverkningar. Uppgifter om mätningar av narkotikarester i avloppsvatten sammanställs i samarbete med Institutet för hälsa och välfärd och uppgifter om alkohol och tobak i samarbete med ÅMHM och Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården (VALVIRA). Emedan det redan i stor omfattning samlas ANDTS-relaterade data, inkluderar åtgärden insatser för att främja (se åtgärd 4.1.3.1) och följa upp tillgången på redan tillgängliga uppgifter (se åtgärd 2.1.8). I samband med detta uppmärksammas brister i det tillgängliga underlaget. Under programtiden följs därtill slutsatser upp som dras av den år 2022 bildade nordiska tjänstemannagrupper om narkotikarelaterad dödlighet.

⁵ ÅLR 2020/7821: Utvärdering av Folkhälsans samordningsprojekt för ANDTS-arbete 2013 - 2020 och beskrivning av förutsättningarna för ANDTS-prevention på Åland. www.regeringen.ax/sites/www.regeringen.ax/files/attachments/page/antds-utvardering_141020.pdf

⁶ Landskapsförordning (2020:112) om samverkansavtal inom socialvård och hälso- och sjukvård: <https://www.regeringen.ax/alandsk-lagstiftning/alex/2020112>

⁷ Se åtgärd i ANDTS-politiskt programmet 2017 - 2020 (s. 15)

2.1.7 Skadeverkningar av ANDTS på äldre personer

Bidrar till mål 1,5 och 6

Bruk av alkohol bland den äldre delen av befolkningen har under senaste årtionden ökat i omfattning och föranleder till en del andra risker och skadeverkningar än alkoholbruk bland den övriga vuxna befolkningen⁸. Liksom hos andra vuxna kan även ett problematiskt bruk av andra rusmedel och spel förekomma. Nämnade utmaningar beaktas i programmet för landskapsregeringens äldrepolitik 2023–2030, som antogs 31 augusti 2023, och i det anslutande åtgärdsprogram som bereds från och med hösten 2023.

2.1.8 Övergripande uppdrag för det politiska programmet och åtgärdsprogrammet

Socialvårdsbyrån ansvarar för att sammanställa årliga uppföljningar av det politiska programmet och detta åtgärdsprogram, samt ansvarar för sekreterarfunktionen i den parlamentariska kommittén (se politiska programmet avsnitt 6.3). Byrån samordnar även översynen av åtgärdsprogrammet år 2023.

2.1.9 Bevaka initiativ om injektions- och brukarrum

Bidrar till mål 5 och 6

Möjliga initiativ i riket om injektionsrum (verksamhet för hälsosäker injicering av narkotika) eller annat övervakat brukarutrymme för personer beroende av narkotika bevakas. Socialvårdsbyrån utreder vid behov, i samarbete med hälso- och sjukvårdsbyrån, frågor som rör verkställigheten och behörighetsfördelningen mellan Åland och riket.

2.1.10 Uppföljning av utredning om integration på arbetsmarknaden av personer med missbruk eller beroende

Bidrar till mål 1,5 och 6

Förslag på relevanta arbetsmarknadslösningar för personer med missbruksrelaterade problem följs upp och delas med berörda myndigheter på Åland, utifrån Nordens välfärdscenters nordiska kartläggning och analys av integration på arbetsmarknaden av vuxna som behandlas mot missbruk eller beroende⁹.

2.2 Hälso- och sjukvårdsbyrån

2.2.1 Beaktande av ANDTS i beredningen av åtgärder kopplade till folkhälsstrategin

Bidrar till mål 1, 2, 3, 5 och 6

Vid planeringen av åtgärder för att uppnå landskapsregeringens folkhälsstrategi, beaktas de förslag som rör ANDTS och som beskrivs i strategin. Förslagen utgör komplement till åtgärderna i detta åtgärdsprogram och omfattar flera aktörer än hälso- och sjukvårdsbyrån.

2.2.2 Utvärdering av ändringar i tobakslagstiftningen

Bidrar till mål 3 och 4

Åtgärden tar utgångspunkt i lagändringarna ÅFS 2020/111 och ÅFS 2021/58.

⁸ Se Nordens välfärdscenter (2018) Äldre och alkohol - Om utmaningarna inom äldreomsorgen i Norden: https://nordicwelfare.org/wp-content/uploads/2018/11/Webbversion_final.pdf. Se även Boman, Erika (2022) Hälsa och livskvalitet bland äldre män och kvinnor på Åland 2022 (HÄMKÅ22) samt THL (2022) Undersökningen Hälsosamma Finland.

⁹ Kartläggningen publiceras enligt uppgifter i slutet av år 2023 (preliminärt).

Hälso- och sjukvårdsbyrån utvärderar lämpligheten i att höja åldersgränsen till 16 år för försäljare av tobak under övervakning, samt behov av och möjlighet till att utöka exponeringsförbudet vid försäljning av tobaksprodukter. Utvärderingen beaktar Social- och miljöutskottets förslag i betänkande 5/2019 – 2020:

"Utskottet uppmanar landskapsregeringen att inom en rimlig tid efter lagens ikraftträdande genomföra en utvärdering av den ändrade lagstiftningens konsekvenser och samtidigt överväga behovet av ytterligare lagstiftningsåtgärder för att minska tobaksbruket och tobakens skadliga effekter. Utskottet uppmanar landskapsregeringen att i det sammanhanget särskilt överväga om tobakslagens lägre 15-års åldersgräns för försäljning av tobak kan harmoniseras med alkohollagens (FFS 1102/2017) motsvarande lägre åldersgräns på 16 år för försäljning av alkoholdrycker som innehåller högst 5,5 volymprocent etylalkohol. Utvärderingen kan lämpligen också ta i beaktande i vilken omfattning de nya bestämmelserna minskat förekomsten av sådana situationer där minderåriga måste hantera konflikter om rätten till inköp, utpressning eller andra arbetsmiljörisker. Enligt utskottets bedömning finns det även behov av att överväga ett skärpt exponeringsförbud i detaljhandeln för tobak och relaterade produkter."

2.2.3 Utredning om behov av ytterligare regleringar av försäljning av tobak

Bidrar till mål 3

Finland beredde under år 2021 (RP 141/2021 rd) och 2022 (RP 5/2022 rd) ändringar i sin tobakslagstiftning – inklusive reglering av krav på tobakspaket utan bilder (neutrala förpackningar, även kallat plain packaging). Hälso- och sjukvårdsbyrån bedömer och följer upp nämnda förslag och initierar motsvarande lagändringar till den del rättsområdet utgör åländsk behörighet. Även regleringar av nikotinpåsar (vitt snus) och behov av kompletterande lagstiftning utreds, till den del det utgör åländsk behörighet.

2.2.4 Uppföljning av hälsa i skola-undersökningar

Bidrar till mål 2 och 6

Enkätundersökningen Hälsa i skolan genomförs vartannat år av Institutet för hälsa och välfärd (THL) i Finland. Undersökningen inkluderar frågor om ett flertal risk- och friskfaktorer samt frågor om ungdomars ANDTS-bruk och allmänna mående, och utgör därmed ett viktigt faktaunderlag för hälsofrämjande och förebyggande arbete. Hälso- och sjukvårdsbyrån följer för byråns del upp undersökningarna och tar fasta på resultaten i insatser som byrån planerar.

2.2.5 Uppföljning av utredning om ungdomsmottagning

Bidrar till mål 1, 2, 5 och 6

Utredningen om en digital ungdomsmottagning¹⁰ följs upp genom att ingå som en del i det utvecklingsprojektet för barns och ungdomars hälsa och välmående som inleddes i november 2022 (se avsnitt 4.2).

¹⁰ ÅLR (2022) Rapport från arbetsgruppen med uppgift att utreda förutsättningarna för att etablera en digital ungdomsmottagning: <https://www.regeringen.ax/styrdokument-rapporter-publikationer/rapport-fran-arbetsgruppen-uppgift-utreda-forutsattningarna-etablera-digital-ungdomsmottagning>

2.3 Utbildningsbyrå

2.3.1 Kompetensutveckling för uppmärksammande av barn som lever med skadligt ANDTS-bruk i hemmet

Bidrar till mål 5 och 6

Kompetensutvecklingsseminarium ordnas riktat till all personal inom barnomsorg, skola och utbildning med temat: "Hur upptäcka tecken hos barn och unga som far illa i hemmet av skadligt bruk av ANDTS och hur kan dessa barn och unga hjälpas inom verksamheten". Seminariet kan genomföras i samarbete med den sociala sektorn och aktörer inom tredje sektorn.

2.3.2 Uppföljning av de gemensamma riktlinjerna för ANDTS-prevention i skolorna

Bidrar till mål 2 och 6

Under tiden för föregående ANDTS-politiska program (2017 - 2021) tog utbildningsbyrå fram en handbok med riktlinjer för preventionsarbete i åländska skolor tillsammans med samordningsprojektet för ANDTS-arbete (se avsnitt 4.1). Handboken togs fram för att stödja skolornas ANDTS-arbete och underlätta för skolpersonal och elever som byter arbetsplats eller skola.

Under programperioden ska en uppföljning av de gemensamma riktlinjerna för ANDTS-prevention i de åländska skolorna göras, gällande hur riktlinjerna har tillämpats.

2.4 Vägnätsbyrå

2.4.1 Alkohol- och trafik kurs

Bidrar till mål 1, 5 och 6

Kursen alkohol och trafik är obligatorisk för de personer som önskar få ett körkortstillstånd efter att ha gjort sig skyldiga till rattfylleri med en promillehalt på minst 0,5 eller upprepade fall av rattfylleri, för personer som under provotid gjort sig skyldiga till rattfylleri eller grovt rattfylleri och för personer som beviljats körkort villkorade av alkohol¹¹. Kursen betonar attityder och beteenden och behandlar de risker en rattfull förare utsätter sig själv och andra för i trafiken samt tar upp vad som händer i kroppen då man dricker alkohol eller tar andra droger. Målet med kursen är att skapa bättre vanor så att alkohol och bilkörning inte kombineras i framtiden. Vägnätsbyrå gör upp kursplan och ser till att kursen kan erbjudas. Kursen består av 12 lektioner á 45 minuter och kursinnehållet delas upp i tre olika delar: 1. Diskussion om förhållningssätt mellan trafik och rusmedel samt vad det lagstiftningen stadgar om, 2. Hur rusmedel påverkar kroppen och sociala förmågor, samt 3. Frågor, diskussion och sammanfattning av kursen. Kursen ordnas tre gånger per år.

2.4.2 Informationskampanjer

Bidrar till mål 2, 3 och 6

Under programtiden genomförs informations- och annonskampanjer gällande rusmedel och trafik. Kampanjerna vänder sig till allmänheten för att öka kunskapen om att rusmedel och fordon inte hör ihop. Kanaler som används är massmedia och hemsida, samt sker en del av arbetet i samarbete

¹¹ Enligt 5 kap. 17 § i landskapsförordningen (2015:95) om förarutbildning.

med Polisen, Folkhälsan på Åland via samordningsfunktionen för ANDTS-arbete (se avsnitt 4.1) och KST via Fältarna.

2.5 Finansavdelningen

2.5.1 Beaktande av alkohol- och drogpolicy och spel om pengar vid fördelning av PAF-medel

Bidrar till mål 2, 4 och 6

I enlighet med år 2017 uppdaterade riktlinjer för fördelning av PAF-medel, beaktas alkohol- och drogpolicy i helhetsbedömningen för beviljande av PAF-medel även för föreningar vars verksamhet riktar sig främst till vuxna. Av föreningar som arbetar med och för barn och ungdomar är drog- och alkoholpolicy sedan tidigare ett krav för att beviljas verksamhetsbidrag i form av PAF-medel. Vid fördelning av PAF-medel uppmärksamgörs de föreningar som har barn- och ungdomsverksamhet på sitt ansvar gällande penningspel och minderåriga. Om föreningen vid ansökan om verksamhetsstöd uppger att det inte finns policy på området ställs frågor om varför och föreningen uppmanas att till kommande års ansökan ta fram en sådan.

2.6 Regeringskansliet

2.6.1 Tobaksfria arbetsplatser

Bidrar till mål 1, 3, 4 och 6

Självstyrelsegården och Ålands museum är sedan 1.11.2017 tobaksfria arbetsplatser.

Under programtiden 2022 – 2024 kommer arbetet med att hela landskapsregeringen, inklusive fristående myndigheter, ska bli tobaksfria arbetsplatser att fortsätta. I syfte att minska det totala tobaksbruket erbjuder Ålands landskapsregering i samarbete med företagshälsovården fortsättningsvis löpande information, rådgivning och hjälp till de medarbetare som vill bli tobaksfria.

2.6.2 Alkohol- och drogpolicy samt tobakspolicy uppdateras

Bidrar till mål 3, 4 och 6

Ålands landskapsregering har en alkohol- och drogpolicy och en skild tobakspolicy som går igenom årligen och uppdateras vid behov.

2.6.3 Screening inom företagshälsovården

Bidrar till mål 1, 3, 5 och 6

Personalenheten utreder möjligheterna och behoven av att se över screening av ANDTS inom ramarna för den företagshälsovård som landskapsregeringen anlitar för sina anställda.

3. Landskapsmyndigheter

3.1 Ålands hälso- och sjukvård

3.1.1 Insatser för förebyggande och tidig upptäckt

Bidrar till mål 1, 2, 3 och 6

Förebyggande insatser pågår brett inom hela primärvården. Samtal om ANDTS är en del av de lagstadgade hälsokontrollerna. ANDTS arbetet är i högsta grad en del av det förebyggande arbetet inom hälso- och sjukvården och behöver finnas med som en naturlig del av all verksamhet. ANDTS tas också upp i den digitala hälsoenkäten på Studerandehälsan som används som underlag för samtalet under hälsoundersökningen. Olika typer av frågor används på gymnasialstadiet och i högskolan.

3.1.2 Screeningmetoder

Bidrar till mål 1, 3, 5 och 6

Inom primärvården (till exempel på hälsocentralen) används AUDIT¹², DUDIT¹³ och liknande screeningmetoder, särskilt om substansbruk kan antas ha en koppling till det hälsobesvär som är under utredning. Samtliga mottagningar inom primärvården kan använda screening med AUDIT för att synliggöra riskbruk.

15-metoden fortsätter tillämpas som en metod för tidig intervention gällande riskfyllt drickande eller önskan om förändrat alkoholbruk. 15-metoden tillämpas på primärvårdens livsstilmottagning. ÅHS ser över vilka metoder, frågor och andra etablerade verktyg som kan användas i framtiden för en mindre tidskrävande och mer heltäckande screening, med beaktande av bland annat Socialstyrelsen¹⁴ nya riktlinjer om riskbruk av alkohol.

3.1.3 Sprututbytes innehåll utvecklas

Bidrar till mål 5 och 6

Sprututbytet som är till sin karaktär förebyggande hälsovård skulle med fördel framöver kunna utgöra en del av primärvården. Det finns behov av att utveckla verksamhetens innehåll från att ta emot och dela material till mer rådgivande verksamhet. För denna förändring krävs en annan personalbemanning och en större satsning kring utbildning i dessa frågor. Även ett ökat samarbete krävs med KST och detta finns medtaget som ett prioriterat utvecklingsområde i samverkansavtalen (se avsnitt 3.1.4).

3.1.4 Utveckling av samverkansformer

Bidrar till mål 5 och 6

Samverkan mellan primärvården, akuten, beroendemottagningen (KST) och psykiatriska avdelningen utvecklas för att förtydliga arbetsfördelningen i flöden för patienter med beroendeproblematik. Inom ramen för samverkansavtal mellan ÅHS och KST tas det fram riktlinjer för samarbete, vårdkedjor och ansvarsfördelning gällande personer med samsjuklighet i behov av såväl beroendevård som psykiatrisk vård. Erfarenhetsexperternas synpunkter tas med i planeringen.

¹² AUDIT (Alcohol Use Disorders Identification Test) är ett instrument för identifiering av riskfylld och skadlig alkoholkonsumtion.

¹³ DUDIT (Drug Use Disorders Identification Test) är ett bedömningsinstrument som används för att identifiera personer med narkotikarelaterade problem.

¹⁴ Socialstyrelsen i Sverige beslöt om nya gränsvärden för riskbruk hösten 2023: <https://www.socialstyrelsen.se/aktuellt/nya-gransvarden-for-riskbruk-av-alkohol-till-halso--och-sjukvarden/>

3.1.5 Tillnyktringsverksamhet

Bidrar till mål 5 och 6

En tillnyktringsenhet startades inom ÅHS regi vid årsskiftet 2022 - 2023. Verksamheten drivs vidare.

3.1.6 Substitutionsvården utvärderas och utvecklas

Bidrar till mål 3, 4, 5 och 6

Substitutionsvården, som genomförs av ÅHS i samarbete med beroendemottagningen, ses över så att den är rätt placerad inom ÅHS, följer nationella riktlinjer och förverkligas ändamålsenligt inom ramen för tillgängliga resurser. Substitution i form av injektion tas i bruk för att förbättra kvalitén på behandlingen för patienten. Resurser omfördelas så att patienten kan erbjudas mera psykosocialt stöd som en parallellprocess till läkemedelsbehandlingen.

3.2 Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet

3.2.1 Ansvarsfull alkoholserving

Bidrar till mål 3, 4 och 6

ÅMHM ämnar fortsätta med en riskbaserad tillsyn och det förebyggande arbetet inom ramen för arbetssättet *Ansvarsfull alkoholserving*. I detta arbete kommer ÅMHM att använda illustrationen serveringskollen som ett stöd för att bedöma vilka berusningsnivåer som kan accepteras. Antalet inspektioner av serveringsställen har nu återgått till det antalet innan covid-19. Samverkansmöten med polis och krogar har inte hållits under 2023 men myndigheten planerar att prioritera detta så snart arbetsbelastningen medger. Om frågan initieras från annat håll kommer myndigheten att prioritera deltagande. Tillsyn är en viktig del för att nå framgång inom metoden. Antalet inspektioner ska nå upp till målen i tillsynsplanen.

3.2.2 Insatser enligt nya alkohollagstiftningen

Bidrar till mål 1, 3, 4 och 6

Den nya alkohollagen som berör serveringsverksamheterna som trädde i kraft 1.11.2021 är fortfarande en utmaning både för ÅMHM och krögarna. ÅMHM uppmanar fortsättningsvis tillståndshavarna vid inspektioner att ha utarbetade egenkontrollplaner som ska finnas tillgängliga på serveringsstället. I de fall planerna inte finns tillgängliga begär myndigheten att få dem inlämnade i efterhand. Utbudet av alkoholfria alternativ kom som ett nytt krav i den nya åländska alkohollagstiftningen och ÅMHM har haft fokus på detta under 2023 och ämnar fortsättningsvis att behålla detta fokus. Tillståndshavarna verkar ha hörsammat uppmaningen och utbudet har ökat på många platser.

3.3.3 Tillsyn gällande tobaksprodukter

Bidrar till mål 2, 3, 4 och 6

Åtgärder som syftar till att förhindra försäljning av tobaksprodukter till minderåriga personer prioriteras. Projektrapporten för "Tobakstillsyn 2022" finns under området Tobak på myndighetens hemsida. För övervakning av hur åldersgränserna vid tobaksförsäljning efterlevs planerar ÅMHM att börja utföra provköp i egen regi. Projektet är inte påbörjat och då resurser saknas men planeras under 2024 i det fall budgetmedel beviljas.

Tillsyn över rökfria miljöer kommer såsom tidigare i huvudsak att ske inom ramen för ÅMHM:s övriga tillsyn av skolor med flera platser. Åtgärder sker i behov i samarbete med inspektören för hälsoskydd.

3.3 Ålands polismyndighet

3.3.1 Narkotika

Bidrar till mål 3, 4 och 6

Ålands polismyndighet ämnar under kommande programperiod fortsätta att arbeta för effektiverad gatuövervakning när det gäller narkotika samt effektiverad utredning av narkotikabrott, där man aktivt använder de medel som enligt lagen finns till förfogande.

3.3.2 Övervakningstema om ANDTS

Bidrar till mål 2, 3, 4 och 6

Enheten för övervakning- och utryckningsverksamhet inriktar sin verksamhet enligt särskilda övervakningsteman. Gällande ANDTS-användning har man under 2021 via sådana övervakningsteman fokuserat till exempel på övervakning av ungdomars användning av rusmedel och på rattfylleriövervakning. Temaövervakningsperioder gällande ANDTS-användning kommer även under de kommande åren på samma sätt att planeras in och verkställas utifrån återkommande eller aktuella övervakningsbehov.

3.3.3 Utökad övervakning under särskilda perioder

Bidrar till mål 2, 3, 4 och 6

Under större evenemang eller andra tidpunkter då människor i större utsträckning samlas och brukar rusmedel så effektiviserar polismyndigheten övervakningen av detta bland annat genom närvaro av ungdomspolisen, fotpatrullerande patruller samt intensifierad narkotikaövervakning.

Polismyndigheten använder då det är ändamålsenligt, social media och pressmeddelanden för att i preventivt syfte nå ut med information om övervakning redan på förhand.

3.3.4 Förebyggande verksamhet

Bidrar till mål 1, 2 och 6

Ungdomspolisens roll är viktig för polisens preventiva verksamhet, speciellt då det gäller kontakten med ungdomar i fältarbetet. Polismyndigheten besöker skolor för att förebygga och ta itu med problem gällande ANDTS-användning. All personal på myndigheten deltar i förebyggande arbete och man erbjuder vårdhänvisningar och gör barnskyddsanmälan när situationen kräver detta.

3.3.5 Ansvarsfull alkoholservering

Bidrar till mål 3, 4 och 6

Polismyndigheten ämnar fortsätta samarbetet för ansvarsfull alkoholservering genom kontakt till krogbranschen och ÅMHM. Inspektioner kommer i mån av möjlighet göras i egen verksamhet och enligt planerad verksamhet tillsammans med ÅMHM.

3.4 Ålands arbetsmarknads- och studietjänstmyndighet

3.4.1 Sysselsättningsprojekt förebygger utanförskap

Bidrar till mål 1, 5 och 6

Meningsfull sysselsättning förebygger marginalisering och kan minska risken för beroendeproblem samt risken för återfall. AMS rekryterar under programperioden 2022 – 2024 deltagare till följande av AMS upphandlade sysselsättningsprojekt: Ung Resurs sysselsättningsprojekt 2021–2024 som riktar sig till unga i åldern 16–25 samt Emmaus och Björkkö Ab:s sysselsättningsprojekt 2021–2024 som riktar sig till vuxna.

3.4.2. Sysselsättningsfrämjande åtgärder för personer i behandling

Bidrar till mål 5 och 6

För personer som är i aktiv behandling med god framgång bekräftat av behörig myndighet genom intyg ordnas vid behov sysselsättningsfrämjande åtgärder.

3.5 Ålands gymnasium

3.5.1 Insatser för personal

Bidrar till mål 1 och 2

För personal vid Ålands gymnasium kan följande insatser göras:

1. Värdediskussion med teman som till exempel ANDTS-bruk, skolans regler och handlingsmodeller inom ANDTS-området.
- 2.Handledning för personalen inom till exempel; att samtala om ANDTS-bruk med barn/unga, att beakta studerande som har anhöriga med ANDTS-problem, samarbete med vårdnadshavare och myndigheter vid oro för studerande.
3. Fortbildning för personalen i ANDTS-frågor.

Eventuell insats och val av tema besluts årligen under programtiden.

3.5.2 Insatser för studerande

Bidrar till mål 1, 2, 5 och 6

För studerande vid Ålands gymnasium görs följande insatser under programtiden:

1. Skolhälsovårdaren träffar alla studerande i årskurs 1, under besöket diskuteras bruk av ANDTS.
2. Information om hjälp vid oro för eget eller anhörigs ANDTS-bruk. Kontakt mellan Studerandehälsan och beroendemottagningen.
3. Skolbesök från till exempel Fältare (KST), ungdomsledare eller ungdomspolis.
4. Övriga åtgärder.

3.5.3 Uppföljning av drogvaneundersökning/Hälsa i skolan

Bidrar till mål 1, 2 och 3

Ålands gymnasium deltar i THL:s enkät hälsa i skolan som genomförs vartannat år samt Folkhälsan på Ålands drogvaneundersökningar som genomförs varje år. Målsättningen är att sedan informera om resultaten från undersökningarna samt använda resultaten i skolornas hälsofrämjande verksamhet. Resultaten från undersökningarna förmedlas till hela personalen och vårdnadshavande samt till studerande under

grupphandledningslektionerna eller i samband med Health up. Vidare går resultaten igenom av studerandevårdsgruppen samt tas upp i studeranderådet.

3.6 Ålands ombudsmannamyndighet

3.7.1 Uppföljning av ANDTS-relaterade ärenden

Bidrar till mål 5

Ombudsmannamyndigheten kartlägger under programtiden 2022 – 2024 andelen riskbruks- och beroenderelaterade ärenden som kommer till myndighetens kännedom och vilka myndigheter/serviceformer de omfattar. Rapportering sker första kvartalet 2025.

3.7 Ålands folkhögskola

3.8.1 Föreläsningar och handboksarbete

Bidar till mål 1, 2 och 3

Folkhögskolan jobbar med ANDTS med stöd av handboken Riktlinjer för preventionsarbete i åländska skolor. Skolan kommer fortsättningsvis ordna föreläsningar om användning av alkohol och tobak för skolans studerande i åldern 15 - 20 på NYAlinjen.

4. Särskilda funktioner och projekt

4.1 Funktion för ANDTS-arbete

Funktionen verkar, med Folkhälsan på Åland som huvudman, för ANDTS-prevention och samordning av ANDTS-arbete i enlighet med riktlinjerna i avsnitt 6.4 i landskapsregeringens politiska program. I avsnittet aviseras att särskild vikt ska ges insatser för att uppnå programmets mål nummer två om prevention av bruk av rusmedel och spel om pengar hos barn samt mål nummer sex om att minska skadeverkningar relaterade till bruk av ANDTS och då i synnerhet att motverka skadeverkningar på barn och unga.

Funktionen bedömer vilka individuella insatser som uppfyller nämnda riktlinjer och hur insatserna förverkligas. Nedan listas åtgärder som landskapsregeringen bedömt som prioriterade.

4.1.1 Särskilda uppdrag för ANDTS-politiska programmet

4.1.1.1 Sekreterarskap i operativ samverkans- och referensgrupp

Den operativa grupp som närmare beskrivits i avsnitt 6.3 i det politiska programmet koordineras och sammankallas av funktionen.

4.1.1.2 Kunskapsstöd vid förverkligande av åtgärder

Funktionen bidrar med kunskap om ANDTS-prevention till övriga aktörer nämnda i åtgärdsprogrammet för att främja åtgärdernas förverkligande.

4.1.2 Strukturella åtgärder

4.1.2.1 Utvecklad lokal förankring och deltagande

Förankringen av funktionens insatser utvecklas. Bildandet av en styrgrupp kan övervägas, som ett led i att främja gemensamt engagemang för funktionens insatser på lokal nivå. En sådan styrgrupp behöver bestå av föredragande/ledande tjänstemän eller beslutsfattare i kommunerna, på ÅHS eller i andra organisationer som funktionen behöver nå på fältet. Styrgruppens funktion kunde vara att sondera behov av och förankra beslut om större operativa insatser som funktionen planerar och genomför.

4.1.2.2 Uppföljning av insatser och allmän utveckling i rapporter

Bidrar till mål 6

Funktionen uppmanas publicera årliga rapporter/publikationer i vilka utvecklingen av olika indikatorer relevanta för funktionens syfte, framgår. Syftet är följa upp funktionens genomslag och den allmänna utvecklingen på ANDTS-området.

4.1.3 Verksamhetsåtgärder

4.1.3.1 Årliga drogvaneundersökningar

Bidrar till mål 2, 6

Funktionen genomför årligen drogvaneundersökningar i de åländska gymnasie- och högstadieskolorna. Resultaten presenteras och delas med allmänheten, bland annat vid föräldramöten, kollegieträffar och via media. Undersökningarna bidrar med ett lokalt och aktuellt kunskapsunderlag och kan användas bland annat för att uppmärksamma föräldrar på vikten av föräldraansvar.

4.1.3.2 Driva och utveckla metoden Tobaksfri Duo på Åland

Bidrar till mål 2, 3 och 6

Funktionen driver fortsättningsvis den tobakspreventiva metoden Tobaksfri Duo, i vilken det ingår årliga klassbesök i årskurs 6–9 med tobaksinformation, kontraktsskrivning, medlemsförmåner och medlemsaktiviteter. Under perioden kommer funktionen jobba för att även sprida metoden till skärgårdsskolorna.

4.1.3.3 Planera och genomföra preventiva insatser i samarbete med lokala aktörer

Bidrar till mål 1, 2, 6

Funktionen planerar, genomför och deltar vid evenemang så som Schools Out Festival och sommarläger tillsammans med berörda lokala aktörer och dylika drogfria evenemang som främjar framför allt ungas välmående och psykiska hälsa.

4.1.3.4 Sprida kunskap och information om ANDTS till allmänheten och professionella

Bidrar till mål 1, 3, 5 och 6

Funktionen arrangerar föreläsningar, seminarium och utbildningar för allmänheten och professionella med avsikten att främja kunskap om ANDTS-prevention/-arbete eller ge verktyg för bättre stöd och vård. Funktionen genomför också uppmärksamhetskampanjer kring ANDTS.

4.2 Projekt *Barn och ungas hälsa och välmående*

Bidrar till mål 1, 2, 5 och 6

Skyddsfaktorerna mot och riskfaktorerna för ANDTS-problematik har mycket gemensamt med de för andra skadliga tillstånd/beteenden¹⁵. Hälsa- och sjukvårdsbyrån initierade våren 2022 ett projekt med syfte att identifiera strukturella hinder för barns och ungdomars hälsa och välmående och föreslå och implementera långsiktiga lösningar inom verksamheterna barnomsorg, skola, utbildning, socialvård och hälso- och sjukvård. I en parallell process har även möjligheterna utretts för en ungdomsmottagning på Åland (se även 2.2.5). Ett första steg har tagits genom etableringen av en lågröskelmottagning för mental hälsa under 18 år, som bemannas av två personer och har blivit en del av ÅHS primärvårdsverksamhet. Mottagningen började ta emot sina första patienter vid månadsskiftet september/oktober 2023. Satsningen följs upp och utvärderas inom ramen för ifrågavarande projekt.

¹⁵ Se: Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (2015) *Rapport 243/2015: Att förebygga missbruk av alkohol, droger och spel hos barn och unga*.

Se även: Socialstyrelsen (2020) *Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende*.